

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2019.3/15>

Бусол О.Ю.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ТЕОРІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КРИМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто підходи представників різних наук до визначення терміну «толерантність». Проаналізовано межі застосування терміна «нульова толерантність». Розглянуто межі терпимості в контексті толерантності в криминології. Незважаючи на застосування терміна «теорія толерантності» під час вирішення криминологічних проблем злочинності, в наукових джерелах не зустрічається визначення поняття теорії толерантності в криминології. Обґрунтовано необхідність формулювання та введено в науковий обіг поняття «теорія толерантності в криминології» як сукупності положень про межі терпимості до злочинних діянь.

Ключові слова: теорія розбитих вікон, теорія толерантності, криминологія, сукупність положень, межі терпимості, злочинні діяння.

Постановка проблеми. Толерантність (англ. «tolerance», лат. «tolerantia») – терпимість до іншого світогляду, способу життя, поведінки, звичаїв тощо [1]. Класична теорія толерантності виражена в широковідомому афоризмі Вольтера: «Я не згоден із тим, що ви говорите, але пожертвую своїм життям, захищаючи право висловлювати власну думку».

Основи теорії толерантності були закладені Д. Локком, який пропагує ідею толерантності на основі суспільного договору з розділення громадського та приватного життя кожної людини [2]. Проблема толерантності є предметом численних досліджень М. Уолцера. Типологія толерантності, за М. Уолцером, відображає все різноманіття взаємодії між членами суспільства, яке слід розуміти як толерантне. Фактично розгляд цих видів уводить аналіз тієї характеристики толерантності, згідно з якою терпимість до відмінностей є сама по собі різною: як моральний вибір, як психологічна властивість, як передумова, що звільняє людину від влади і примусу [3].

Сучасна криминологія традиційно передбачає вивчення двох форм профілактики злочину – нетерпимості та покарання. На суб'єктивну думку Harold E. Pepinsky, покарання може тільки про-

вокувати збільшення кількості злочинів. Учений вважає, що криминологія повинна відповідати на питання: як пом'якшити покарання за злочин, урахувавши різноманіття людської поведінки, пов'язану з «громадським контролем»? [4].

Як небезпідставно зазначає Г.В. Зазулін, наводячи приклад з наркотизацією населення, толерантне суспільство стає абсолютно беззахисним перед будь-якими загрозами. У разі втіленої в суспільну свідомість ідеології толерантності до наркоспоживачів неминуче відбувається саморозгортання наркорéalності з переважанням наркотичних сил на всіх рівнях суспільного простору (політиці, культурі тощо). Вчений порівнює толерантність із вірусом імунодефіциту суспільного мислення, який, входячи до констеляції ціннісних домінант суперетнічної спільності, зміщує та перегортає елементи колективної системи координат, дезорієнтуючи суспільство в цілому та кожного її члена окремо [5].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблему толерантності в криминології досліджував А.П. Данилов. У контексті соціальних і правових проблем попередження злочинів толерантність розглядав О.В. Сердюк. Серед представників інших наук, що досліджували фено-

мен толерантності, можна зазначити Т.В. Мотуз. Щодо політики нульової толерантності до правопорушень зазначали у своїх працях J. Häfele, W. Steffen, Harold E. Pepinsky, L. Wacquant, C. Pollard, W. Bratton [4; 6; 7; 8–10].

У межах соціально-філософських знань виділяють кілька наукових напрямів, які досліджують різні аспекти проблеми толерантності. Найбільш поширеним є *аксіологічний* напрям дослідження толерантності. Підґрунтям для формування толерантності згідно з аксіологічним підходом виступають ціннісно-сміслові утворення. Аксіологія розглядає феномен толерантності в категоріях добра і зла, цілей і засобів, позитивних і негативних, абсолютних і відносних цінностей тощо. Ці види цінностей не виключають один одного, вони взаємопов'язані, і деякі з них втілюють у собі риси багатьох інших цінностей. Явище толерантності також досліджується через призму *акмеології*, головною категорією тут виступає «зрілість особистості». Саме така якість, як зрілість є вираженням процесу самореалізації і самоактуалізації особистості, що й відрізняє самодостатню людину. Використання багатого потенціалу теорії пізнання для з'ясування самої суті толерантності передбачає *гносеологічний напрям*. Категорія «толерантність» сприймається поряд з категоріями «ненасилля», «неагресивне мислення», «неагресивна поведінка», «справедливість», «свобода», «рівність» та є визначальною для формування соціально-філософських концепцій побудови сучасного освітнього простору [11]. Незважаючи на застосування терміна «теорія толерантності» під час вирішення кримінологічних проблем злочинності, в наукових джерелах не зустрічається визначення поняття теорії толерантності у кримінології.

Постановка завдання. Метою статті є заповнення цієї прогалини, яка заважає коректному вивченню проблеми, та визначення поняття «теорія толерантності в кримінології».

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципи толерантності, гуманізму, неприпустимості насилля закріплені в міжнародних правових документах та нормативно-правових актах окремих держав. У Статуті ООН говориться: «проявляти терпимість і жити разом у світі один з одним, як добрі сусіди». На необхідності дотримання толерантності наголошується, зокрема, в Загальній декларації прав людини, Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Декларації принципів толерантності [12; 13; 14].

Межі терпимості в контексті толерантності в кримінології представлені такими елементами: терпимість (прихований криміногенний чинник); помірна терпимість (антикриміногенний чинник) та непомірна нетерпимість (відкритий криміногенний чинник).

Кримінологічна міра (термін уведений у науковий обіг А.П. Даниловим) – межі, в яких докладання зусиль, зокрема людська діяльність, дає можливість продовження здорового життя. Тобто немає міри – немає життя. Саме кримінологічна міра є категорією, що дозволяє визначити мінімальний поріг суспільної небезпеки, міри спричинення зла, в разі перевищення якого діяння, незалежно від позиції влади, повинно кваліфікуватися як злочин. Терпимість, яка обмежена кримінологічною мірою, є помірною терпимістю і антикриміногенним чинником. Все, що понад або без міри – непомірні терпимість і нетерпимість. Перша виступає як прихований, друга – відкритий криміногенний чинник. Помірна нетерпимість – це нетерпимість, яка обмежена кримінологічною мірою, що полягає у вчиненні діянь, які можуть виходити за рамки закону, але не можуть визнаватися правопорушеннями в силу своєї захисної сутності. Помірна нетерпимість – це своєрідна необхідна оборона, крайня необхідність.

Небезпечні якості терпимості демонструє так звана модель «Куля терпимості» (Куля Данилова). За А.П. Даниловим, «Шар (куля) терпимості» – це образ людського суспільства. Він спокійно лежить на поверхні води в разі наявності в ньому достатньої кількості помірних терпимості й нетерпимості, що забезпечують продовження здорового існування людини і загалом усієї держави. Помірна терпимість – основне кримінологічне наповнення цієї кулі – антикриміногенний чинник. Вона повинна цілком переважати над надмірними терпимістю і нетерпимістю. Тільки в цьому випадку куля буде знаходитися на воді і свідчити при цьому про нормальні умови людського буття. На північному полюсі кулі розташовується терпимість – прихований криміногенний чинник. У разі її розростання, за аналогією з озоною дірою, руйнується оболонка кулі, і вона гине. Південний полюс займає непомірна нетерпимість – відкритий криміногенний чинник. Вона, в разі її надмірного розширення, тягне кулю під воду, і вона також припиняє своє існування. У разі виникнення непомірних проявів терпимості та/або нетерпимості, які руйнують шар, він, для свого захисту, повинен використовувати власну помірну нетерпимість [15].

Основним методичним інструментом досліджень явища толерантності є «шкала соціальної дистанції» (шкала Богардуса), яка є однією з найбільш ефективних технік вимірювання установок одних соціальних груп щодо інших. Під час опитувань респондентам пропонується висловити свою згоду чи незгоду із сімома кумулятивними судженнями, що відносяться до певної соціальної групи: від «бажано мати представника цієї групи у складі сім'ї» до «не повинні проживати в країні» [16, с. 29]. Яскравим прикладом виміру різного ступеня толерантності є розподіл осіб терпимих і нетерпимих до мігрантів, які можуть вчинювати злочини в державі, до якої вони прибули. Ученими констатується різке зниження рівня етнічної толерантності як у західноєвропейському, так і в українському суспільстві у зв'язку з проблемою вимушених переселенців. Одним із наслідків цього є формування соціально-психологічних передумов так званої мігрантофобії як сукупності певних стереотипів пояснення зв'язку міграційних процесів та динаміки показників злочинності. Зі зростанням чисельності мігрантів часто пов'язується «криміналізація Європи». Для вирішення вже існуючого криміногенного протиріччя між біженцями, з одного боку, та населенням країн, до яких вони прибувають, з іншого, необхідно звернутися до криминологічної міри та визначити межі помірної терпимості, за межами якої – вчинення злочинів мігрантів і корінного населення по відношенню один до одного, які, подібно лавині, провокують вчинення й інших злочинів. Корінне населення держави за відсутності правильної державної політики в цій сфері, яка заснована на помірній терпимості суспільства, може і має право проявляти помірну нетерпимість, що є засобом самозахисту громадян, які бажають жити у власній державі, не побоюючись за своє майбутнє.

Німецькі соціологи, наприклад, W. Steffen, пропонують розрізнити тісну роботу з громадянами та громадськістю, яку проводить поліція Німеччини, від реалізації політики нульової толерантності в м. Нью-Йорк (США). Якщо політика нульової толерантності покликана здійснювати безпосередню протидію інтенсивності вчинюваних злочинів, то концепція громадського контролю за дотриманням правил поведінки (або тісної роботи поліції з громадянами) спрямована передусім на підвищення почуття безпеки в населення та на забезпечення безперервної участі громадян у подоланні соціальних проблем, які у свою чергу можуть сприяти зростанню рівня злочинності та почуття невпевненості. Однак профілактика злочинності на комунальному рівні неможлива без постійної участі поліцейських підрозділів. Поліція є двигуном цього процесу, але участь у ньому й інших державних органів влади, і звичайних громадян є обов'язковою [7]. Толерантність у вигляді нульової нетерпимості до злочинів має потужний криміногенний потенціал, що демонструють успіхи м. Нью-Йорка в зниженні рівня вуличної злочинності. У 80-х роках двадцятого століття м. Нью-Йорк був одним із найнебезпечніших американських мегаполісів. Нині рівень злочинності в цьому місті один із найнижчих серед великих міст США. Цьому досягненню сприяло ефективне поєднання профілактичної та просвітницької кампанії з посиленням кримінальної репресії – так звана політика «нульової толерантності» до будь-яких правопорушень («Теорія розбитих вікон»).

Висновки. Вищевикладене та звернення до з'ясування семантичного значення вживаних у статті ключових слів дає підстави для введення в науковий обіг визначення «теорія толерантності в криминології» як сукупності теоретичних положень та системи поглядів про межі терпимості до злочинних діянь.

Список літератури:

1. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
2. Локк Дж. Послание о веротерпимости : сочинения в 3 т. Москва, 1988. Т. 3. С. 93.
3. Уолцер М. О терпимости ; перевод с англ. яз. И. Мюрнберг. Москва : Идея-Пресс. Дом интеллектуальной книги, 2000. С. 160.
4. Pepinsky, Harold E. (2015). Criminology as a Force for Human Tolerance, *The Journal of Sociology & Social Welfare*: Vol. 12: Iss. 3, Article 8. URL: <http://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol12/iss3/8>
5. Зазулин Г.В. Толерантность к наркореальности как проблема криминологии. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tolerantnost-k-narkorealnosti-kak-problema-kriminologii>.
6. Häfele J. «Incivilities», Kriminalität und Kriminalpolitik: aktuelle Tendenzen und Forschungsergebnisse. *Neue Kriminalpolitik: Forum für Praxis, Recht und Kriminalwissenschaften*. Jg. 18. 2006. H. 3. Pp. 104–109.
7. Steffen W. Bürgernahe und gemeinwesenorientierte Polizeiarbeit in Deutschland. *Criminal justice in the United States and Germany: history, modernization and reform*. 2006. P. 117–128.

8. Wacquant, L. (1999b). US Exports Zero Tolerance: Penal «Common Sense» Comes to Europe, *Le Monde Diplomatique* April.
9. Pollard C. (1997). Zero Tolerance: Short-term Fix, Long-term Liability?, in N. Dennis (ed.) *Zero Tolerance: Policing a Free Society*. London : Institute for Economic Affairs. Pp. 44–61.
10. Bratton, W. (1997). Crime Is Down in New York City: Blame the Police, in N. Dennis (ed.) *Zero Tolerance: Policing a Free Society*. London : Institute for Economic Affairs.
11. Мотуз Т.В. Детермінація поняття «толерантність»: соціально-гуманітарний дискурс. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 155–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_38.
12. Всеобщая декларация прав человека : резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 10 дек. 1948 г. № 217 А (III). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
13. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : резолюція Генеральної асамблеї ООН (XX) від 21 груд. 1965 р. № 2106. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
14. Декларация принципов терпимости : резолюция Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 нояб. 1995 р. № 5.61. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
15. Данилов А.П. Преступностиведческое положение о терпимости (криминологическая теория толерантности). *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. 2015. № 4 (39). С. 27–30.
16. Соціальні та правові проблеми попередження злочинів у сфері міграції / О.В. Сердюк та ін. ; за ред. О.В. Сердюка ; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. проблем злочинності, Ін-т приклад. гуманітар. досліджень. Харків : Яшма, 2004. 195 с.

ТЕОРИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ В КРИМИНОЛОГИИ

В статье рассмотрены подходы представителей разных наук к определению термина «толерантность». Проанализированы границы применения термина «нулевая толерантность». Рассмотрены границы терпимости в контексте толерантности в криминологии.

Несмотря на применение термина «теория толерантности» при решении криминологических проблем преступности, в научных источниках не встречается определение понятия теории толерантности в криминологии.

Обоснована необходимость формулировки и введения в научный оборот понятия «теория толерантности в криминологии» как совокупности положений о границах терпимости к преступным действиям.

Ключевые слова: *теория разбитых окон, теория толерантности, криминология, совокупность положений, границы терпимости, преступные действия.*

THEORY OF TOLERANCE IN CRIMINOLOGY

The article covers the approaches of representatives of different sciences to the definition of the term «tolerance». The limits of application of the term “zero tolerance” are analyzed as well. The limits of tolerance in the context of tolerance in criminology are also considered in the article.

Despite the application of the term “theory of tolerance” in solving criminological problems of crime, in scientific sources there is no definition of the concept of tolerance theory in criminology.

The necessity of formulation was substantiated, and the notion of “theory of tolerance in criminology” was introduced into the scientific circle as a set of provisions on the limits of tolerance towards criminal acts.

Key words: *theory of broken windows, theory of tolerance, criminology, set of provisions, limits of tolerance, criminal acts.*